

illa canonis verba : *quam sine causa reliquit*, intelligenda videntur de muliere, quae licet converti noluerit, tamen cohabitare sine contumelia Creatoris volebat, quaeque ducitur non ab alio gentili, (ut in primo huius canonis casu), sed a fidei, qui eam novit sine causa, sive inculpatam a catechumeno relictam fuisse, idcirco constituerunt Patres ipsum nec in fine accipere debere communionem, tum quia contraxit matrimonium cum ea, quae adhuc legitima erat uxor catechumeni, cum eius matrimonium non dissolveretur, donec post baptismum conversus novum iniisset coniugium, tum quia, cum esset fidelis, nuptias contraxit cum gentili, quae converti ad fidem renuebat (76). Verum quaecumque demum admittatur difficilis huius canonis interpretatio, illud firmum fixumque est ab Illiberitanis Patribus constitui coniugii Christiani plenam perpetuamque indissolubilitatem.

Neque ab hac doctrina deflexit concilium in can. LXXII, in quo agitur de uxore, quae adulterium perpetrat, et defuncto marito, cum ipso adultero matrimonium contrahit. Porro si haec ipsa mulier reliquerit maritum istum secundum, et cum alio matrimonium contraxerit, seu potius attentaverit, perpetua excommunicatione multatur. Siquidem relicto illo marito, cum quo etsi illicite, valide tamen matrimonium contraxerat, alterum coniugium, durante coniugio priori, inire praesumpsit. In postrema eiusdem canonis parte merito illi, qui quamvis illicite, valide tamen cum adultera coniugium contraxerat, poena iniungitur annorum decem, si fidelis fuerit (77). Novum igitur hoc ex canone argumentum eruitur de firmitate vinculi coniugalis, quam Patres Illiberitani adstruunt, dum neque in hoc casu de ducto criminis socio, legitime seu valide alterum coniugium, illo vivente, iniri permittunt, imo perpetua excommunicatione eam,

(76) Ita rem explicat Gonzales in notis ad conc. Illiberitan. apud card. De Aguirre I. c. p. 401. ubi alias suppeditat expositiones.

(77) Ita rursus Gonzales, cui expositioni congruit summarium, seu titulus huic canoni praefixus, qui ita in omnibus codicibus exhibetur : *De viduis moechis, si eundem postea maritum duxerint.*

quae eiusmodi facinus attentaverit, plectunt, etsi iuxta civiles leges illius aetatis impune ac legitime id fieri posset (78).

Quarto proinde seculo ineunte in possessione erat in Ecclesia catholica doctrina de plena indissolubilitate Christiani coniugii, ac germana interpretatio verborum Christi apud Matthaicum : *Nisi ob fornicationem, et excepta fornicationis causa*, quae ad solam dimissionem uxoris adulterae ea verba coarctat, quin facultas detur novas ineundi nuptias.

Cum adeo perspicui sint hac in re canones Illiberitani concilii, mirum est nonnullos etiam inter catholicos ceu adversos catholicae doctrinae eos abiicere (79), alios vero conniti, ut in sensum omnino alienum eos detorqueant, aut saltem ut omnem iis tolerant vim ad coniugii indissolubilitatem comprobendam.

Quamvis iam fuerint praeoccupata, quae ab his in medium proferuntur, non abnuimus tamen ea ad trutinam revocare. Aiunt igitur 1. can. VIII. et IX. de mulieribus, tantum, non autem de viris agere; adeoque istis permitti, ut dimissa coniuge adultera, aliam ducant (80); 2. eosdem canones absolutae indissolubilitati repugnare, eo vel magis, quod in Ecclesia adulterium usque ad sec. VI. causam legitimam dissolvendi vinculi coniugalis praebuerit (81); 3. Addunt praeterea secundas nuptias post dimissionem contractas can. IX. illicitas quidem, ast non irritas decerni (82); 4. si haec inhaesisset Patribus Illiberitanis sententia de vinculi perpetuitate, iussissent profecto mu-

(78) Exinde ineluctabile habetur argumentum ad evincendum ab Ecclesia constituta fuisse iure proprio impedimenta dirimentia, et quidem contra vigentem principum legislationem. Hoc concilium fortasse primum fuit, quod leges statuerit ad coniugia christiana adversus leges civiles tunc temporis receptas moderanda; uti animadvertit Gonzales I. c.

(79) Inter quos recensentur Didacus Covarruvias in 4. 2. part. §. 6 n. 25. nec non Sixtus Senensis *Bibl. sancta* ann. 81. errore decepti ex decreto Gratiani in cap. *Si quae mulier*. Causa XXXI. q. 1. qui tribuit conc. Illiberitano canonem conc. Wermeriensis.

(80) Uti Braun. in cit. dissert. *Utrum matrimonii vinculum etc.* apud Iacobi opp. cit. *Indissolubilitas etc.* p. 120 seqq.

(81) Uti *Scholiasta Tübingensis* in *Trimestr. recens. theologica* 1821.

(82) *Ibid.* 821. pag. 26.

liorem, de qua est sermo, ad priorem maritum reverti, quod tamen minime fecerunt.

Verum primum facile diluitur, si ratio habeatur aetatis, quae haec constituta sunt, XIX. scilicet anno imperii Diocletiani; iam vero hic imperator lege data an. 293. divortii valde favebat constituens ad divortium legitime faciendum sufficere *si libellus repudii per mulierem scriptus sit*, etiamsi nondum marito traditus, imo etiamsi ille id ignoraverit (83). Ut proinde huic legi, quae licentiae mulierum et abusibus latissimum aperiebat campum, Illiberitani praesulesse opponerent, hos canones statuerunt, nulla virorum iniecta mentione. Caeterum ignorare non poterant sanctissimi praesules, aequale ius in coniugio tam viris quam uxoribus competere, ut constat ex Marc. X. 11. Luc. XVI. 18. ac. 1. Cor. VII. 10. et quemadmodum postea scripsit S. Basilius: « Aequè viris et mulieribus convenit secundum sententiae » consequutionem, quod a Domino pronuntiatum est (84) ».

Sic alterum exploditur, cum contra rei veritatem assumatur, quod falsum est, sive nominatim quoad canones Illiberitanos, quasi nempe faveant divortio, sive generatim quoad Ecclesiae disciplinam, quod nimirum adulterium, usque ad saeculum sextum Ecclesiae, causam divortii faciendi praebuerit. Hoc cum historia pugnat.

Tertium pariter falsum deprehenditur ex tenore canonis IX. in quo dicitur, non posse mulierem alteri nubere, nisi prius, quem reliquerat, de seculo exierit, et ex poena perpetuae excommunicationis.

Quartum demum, quod ab adversariis desideratur, concilium Illiberitanum aequivalenter edixit, dum mulieribus interdicit, ne vivente dimisso viro, alteri nubent, iuxta illud Apostoli: *Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari.*

(83) Lib. V. tit. 17. *De repudiis et iudicio* etc. C. L. 6. « Licet repudii libellus non fuerit traditus, vel cognitus marito, dissolvitur matrimonium. » Dat. 18. kal. Ian. Nicomediae CC. an. 293.

(84) Epist. CLXXXVIII. cau. IX. ed. Maur. tom. III. pag. 275.

§. X.

De Concilio Arelatensi.

Haud multo post concilium Illiberitanum celebratum est in Gallis conc. Arelatense, nempe an. 314. sub Constantino imperatore in causa Caeciliani. In hoc concilio reperimus eandem catholicam doctrinam can. X. his verbis adstructam: « De his » qui coniuges suas in adulterio deprehendunt, et iidem sunt » adolescentes fideles, et prohibentur nubere, placuit ut in quantum possit consilium eis detur, ne viventibus uxoribus suis, » licet adulteris, alias accipiant (85). »

Duas partes hic canon complectitur; altera declarat ius, altera vero modum seu rationem servandam in illius executione. Quoad ius traditur iuxta evangelicam et apostolicam doctrinam prohibitum esse aliam ducere uxorem, adultera dimissa, dum haec in vivis degit: *et prohibentur nubere*. Quoad rationem inducendi adolescentes fideles ad hanc doctrinam sancte servandam, statuunt huius concilii Patres, ut per *consilium*, seu per exhortationem eis suadeatur, ne per novas nuptias Christi doctrinam ac praeceptum violento obtentu legum civilium, quae divortium permittebant (86).

Hanc mentem esse concilii patet, tum ex sermonis tenore, tum ex titulo seu summario eiusdem canonis: *Ut is, cuius uxor adulteravit, aliam illa vivente non accipiat* (87); tum denique ex eo quod si *consilium*, cuius hic mentio fit, acciperetur de re libera, ut contendunt adversarii, concilii praesules sibi contradicerent, dum quod *absolute* prius affirmant *esse prohibitum*, idem deinde *liberum* pronunciarent.

Quae cum ita sint, concidunt sua veluti sponte quaecumque excogitarunt divortiorum patroni, ut huius canonis vim elude-

(85) Apud Harduin. tom. I. col. 265.

(86) Has leges paulo ante attulimus.

(87) Hi tituli antiquissimi sunt, et in omnibus codicibus reperiuntur. Lib. VIII. *Decreti Ivonis* c. 258. sub hoc titulo effertur canon noster: *Ut quantumvis adolescentes, viventibus uxoribus suis, alias non ducant.*

rent, immo vero et in rem suam converterent. Launoio enim antesignano, contendunt praeceptum quondam impositum esse ne secundas nuptias adolescentes neophythy inirent; ab huius autem concilii Patribus in consilium versum fuisse, quod qui sequerentur bene facerent, qui vero negligerent, immunes a piaculo essent (88). Hinc extollunt prudentiam sapientia plenam, moderationemque Patrum Arelatensium (89), qui aetate illa ausi non sunt perspicuae orthodoxam doctrinam proponere, ne in aperta lucta cum civili imperio invenirentur.

Ast istorum error in eo versatur, quod *consilium*, in casu de quo agitur, iunioribus dandum a Patribus edicatur, referant sive ad doctrinam, sive ad rem disciplinarem. At in utroque decipiuntur. Decipiuntur, dum illud referunt ad doctrinam, quae aperte statuitur illis verbis: *Et prohibentur nubere*; decipiuntur pariter dum, illud referunt ad disciplinam, quasi nempe in potestate istorum esset praesulum veritatem a Christo et ab Apostolo traditam temperare in praxi et abolere. Absit. Itaque, ut diximus, refertur unice ad modum suaviter inducendi neophytos ad doctrinam evangelicam opere exequentiam; eadem ratione qua Apostolus ad Titum scribebat: « Iuvenes similiter hortare, ut sobri sint (90). » Equis porro dicet sobrietatem rem esse liberam in iuvenibus? Ut quod contendunt adversarii evincerent, ostendere deberent, quod si adolescentes illi consilio seu adhortationi sibi datae non paruisent, a poenis in bigamos latis fuissent immunes, quod quidem nunquam efficient.

Quae subtextuere auctores isti, nil aliud sunt quam gratuitae assertiones ex anticipatis eorum iudiciis deductae sine ullo prorsus fundamento; siquidem nullam probationem attulerunt. Adeoque contemni debent.

(88) Launoii. op. cit. pag. 827. et 1029. Braun diss. cit. apud Iacobi *De indissol.* p. 120. Ren. Leonard. Werkmeister, Scholiasta Tubingens. apud Roskovany op. cit. §. 128.

(89) Uti Nicol. München. in *Annal. philos. et theol. cathol.* Koblenz 1858. pag. 58.

(90) Cap. II. 6.

§. XI.

De S. Basilio.

Eo maiori diligentia expendenda a nobis sunt, quae hoc de argumento scripsit S. Basilius, quo et maior est eius apud Graecos auctoritas, et difficilior quorundam locorum interpretatio, adeo ut Basilium pro se stare contendat, tum qui pro solutione coniugii in causa adulterii pugnant, tum qui pro omnimoda indissolubilitate coniugalis vinculi decertant. Prius igitur describemus eius verba prout iacent, deinde vero in eorum sensum analytice inquiremus.

Primus locus legitur in epistola I. canonica ad Amphilo-
chium (91), can. IX. « Aequè viris et mulieribus convenit se-
» cundum sententiae consequutionem quod a Domino pronun-
» ciatum est, non licere a matrimonio discedere, nisi ob forni-
» cationem. Consuetudo autem non ita se habet, sed de mulie-
» ribus quidem multa accurate observari deprehendimus, cum
» Apostolus quidem dicat, *quod qui adhaeret meretrici, fit unum*
» *corpus*. Ieremias vero *quod si fuerit mulier cum alio viro, non*
» *revertetur ad virum suum, sed polluta polluetur*: et iterum:
» *Qui habet adulteram, stultus est et impius*. Consuetudo autem
» etiam adulteros viros et in fornicationibus versantes, iubet a
» mulieribus retineri. Quare quae una cum viro dimisso habitat,
» nescio an possit adultera appellari. Crimen enim hic attingit
» mulierem, quae virum dimisit, quanam de causa a coniugio
» discesserit. Sive enim percussa plagas non ferat, ferre satius
» erat, quam a coniuge separari, sive damnum in pecuniis non
» ferat, ne haec quidem iusta excusatio: sin autem, quoniam ipse
» vivit in fornicatione, non habemus hanc in ecclesiastica con-
» suetudine observationem, imo vero ab infideli viro non iussa
» est mulier separari, sed propter eventum incertum remanere.
» *Quid enim scis mulier an virum salvum sis factura?* Quare,
» quae reliquit, est adultera, si ad alium virum accessit: qui
» autem relictus est, dignus est venia, et quae una cum eo ha-

(91) Quae in edit. Maur. est CLXXXVIII.

» bitat, non condemnatur. Sed si vir, qui ab uxore discessit,
 » accessit ad aliam, est et ipse adulter, quia facit ut ipsa adul-
 » terium committat, et quae una cum ipso habitat, est adultera
 » quia alienum virum ad se traduxit. »

In epistola vero II. canonica (92), can. XXI. haec habet :
 « Si vir una cum uxore habitans, postea matrimonio non con-
 » tentus, in fornicationem inciderit ; fornicatorem eum iudica-
 » mus, ipsumque longius producimus in impositis poenis : sed
 » tamen canonem non habemus, qui eum adulterii crimini subii-
 » ciat, si in solutam a matrimonio peccatum commissum sit :
 » propterea quod *adultera quidem*, inquit, *polluta polluetur, ei*
 » *ad virum suum non revertetur*, et *qui adulteram detinet, stul-*
 » *tus est et impius* ; sed qui fornicatus est, non excludetur quo-
 » minus cum uxore habitat. Quare uxor quidem a fornicatione
 » revertentem virum suum excipiet : vir vero pollutam e suis
 » aedibus eiciet. Atque horum quidem ratio non facilis, sed
 » consuetudo sic invaluit. »

Rursum ibid. can. XLVIII. « Quae a marito, scribit, relicta
 » est, mea quidem sententia, manere debet. Si enim Dominus
 » dixit : *Si quis relinquat uxorem, excepta fornicationis causa,*
 » *facit eam moechari* ; ex eo quod eam adulteram vocet, praecelu-
 » sit ei coniunctionem cum alio. Quomodo enim possit vir qui-
 » dem esse reus, ut adulterii causa, mulier vero inculcata, quae
 » adultera a Domino ob coniunctionem cum alio appellata est ? »

Demum caeteris omissis, quae vel spuria aut saltem dubia
 sunt (93), vel directe ad rem praesentem non faciunt (94), in

(92) Cit. edit. epist. CXCIX.

(93) Cuiusmodi est liber inscriptus *De vera virginitate*, quem refecit editor Maurinus, d. Garnerius, inter opera spuria adscripta S. Doctori in append. ad vol. III. pag. 589. In praemisso *Monito* concedit quidem opus istud antiquum esse, sed tum ex stylo, tum ex chronologia ostendit foetum S. Basilii non esse adversus Combesium et Dupinium. Id ipsum iam praestiterat Tillemontius *Mémoires pour servir à l'histoire Ecclésiast.* tom. IX. note 90. *Sur le livre de la virginité attribué à S. Basile* pag. 685 seq. Quod fusius deinde praestitit Ceillier *Hist. génér. des auteurs Ecclésiast.* tom. VI. pag. 541 seq.

(94) Prout est quod adduci solet ex homil. VII. in Hexaëmer. §. 5. ubi in genere asserit S. Pater indissolubilitatem coniugii.

ad Cor. VII. haec sunt : « Postquam innuptis et viduis loquu-
 » tus est (Apostolus), hos alloquitur, qui matrimonio iuncti
 » sunt ore dominico : *Uxorem a viro non discedere ; quod si dis-*
 » *cesserit, manere innuptam.* Hoc Apostoli consilium est, ut si
 » discesserit propter malam conversationem viri, iam *innupta*
 » maneat. *Aut viro suo reconciliari.* Quod si continere se, inquit,
 » non potest, quia pugnare non vult contra carnem, viro recon-
 » cilietur ; non enim permittitur mulieri, ut nubat, si virum
 » suum causa fornicationis dimiserit, aut apostasiae, aut si illicita
 » impellente lascivia, usum quaerat uxoris ; quia inferior non
 » omnino hac lege utitur qua potior. Si tamen apostataverit vir,
 » aut usum quaerat uxoris invertere, nec alii potest nubere mu-
 » lier, nec reverti ad illum. *Et virum uxorem non dimittere.*
 » Subauditur autem *excepta fornicationis causa.* Et ideo non
 » subiecit dicens, sicut de muliere : quod si discesserit, manere
 » sic : quia viro licet ducere uxorem, si dimiserit uxorem pec-
 » cantem : quia non ita lege constringitur vir, sicut mulier ; ca-
 » put enim mulieris vir est (117). »

Vix solliciti esse deberemus de huius pseudo-Ambrosii sen-
 tentia, qui in pluribus aliis lapsus est (118). Verum cum aga-
 tur de auctore antiquo (119), cuius auctoritate non pauci vete-
 res ad rem suam usi sunt (120), praestat in eius germanam

» sanctimoniae, tribuit viro ius ducendi alteram uxorem, ubi priorem ob culpam
 » admissam repudiavit. Neque dubium est, quin is episcopus exercuerit in suis,
 » quod recte iureque fieri scripsit. » Ac silentio pressit, quae verus Ambrosius in
 evang. S. Lucae contrarium omnino edixit.

(117) Op. cit. ed. tom. II. in append. col. 155.

(118) Cf. *Admonitionem* ab editorib. Maurin. praefixam his commentariis.

(119) Vixit enim sub Damaso Rom. pontifice, ut ipsemet profitetur in cap. III. epist. I. ad Timoth. dicens : « Cuius hodie rector est Damasus. » Porro Damasus vita functus est an. 384.

(120) Iam a sec. IX. Hincmarus, ecclesia Lugdunensis, concilium Aquisgrane-
 nse III., Amalarius, Prudentius, Haymo, aliique passim ad haec commentaria
 provocaverunt. Eadem S. Ambrosio tribuerunt Gratianus, Petrus Lombardus,
 Ivo Carnotensis, S. Thomas ibid. Ita etiam Sixtus Senensis op. cit. loc. cit. qui
 propterea eum una cum Tertulliano inter auctores recenset, qui *certa et indu-*
bitata ratione utriusque repudii, convictus scilicet et vinculi, licentiam pro-
 barunt.

mentem inquirere, dum affirmat : « Viro licet ducere uxorem, » si dimiserit uxorem peccantem. » Sunt, qui verba haec velint intelligenda esse de sola dimissione quoad torum; ast hunc sensum contextus excludit. Longe verisimilior illorum videtur interpretatio, qui illum loqui aiunt de eo quod permittebant tunc temporis civiles leges, ad quas etiam interdum Patres alludunt, quin tamen eas approbet, prout nec Patres approbarunt, imo illis constanter legem divinam opposuerunt.

Verisimiliorem hanc reddunt expositionem verba ipsius sive praecedentia sive subsequenta, ait enim : « Non permittitur » mulieri, ut nubat, si virum suum causa fornicationis dimiserit... quia inferior non omnino hac lege utitur qua potior » scilicet vir, tum ex insequentibus : « Quia non ita lege constringitur vir, sicut mulier, caput enim mulieris vir est. » Iam vero quatenam lex extitit praeter civilem, quae non permetteret mulieri, quod viris permittebat (121)? Profecto Christus Marc. X. in pari conditione constituit tum virum tum mulierem, prout aequalia iura utrique tribuit in coniugio Apostolus 1. Cor. VII. 3. 4. Hanc interpretationem pluribus adstruit eruditus vir Ferdinandus de Mendoza (122). Qua posita, omnis evanescit difficultas.

§. XIV.

De S. Epiphano.

Dum oppugnatores catholicae doctrinae de S. Epiphaniae auctoritate exultant, quod tandem aliquando assertorem suae sen-

(121) Talis erat lex *Julia*, quae ius accusandi uxores adulteras, easque dimittendi maritis concessit, uxoribus vero accusandi maritos adulteros ius negavit, ut imperatores Severus et Antoninus rescripserunt ad Cassianum (in h. l. c. ad legem Iuliam *De adult.*) « Publico indicio, inquit, non habere mulieres » adulterii accusationes, quamvis de matrimonio suo violato quaeri velint, lex » *Julia* declarat, quae, cum masculis iure mariti accusandi facultatem detulisset, non idem foeminis privilegium detulit. »

(122) *De concilio Illiberitano confirmando ad Clementem VIII. libri tres. lib.*

tentiae nacti fuerint, non pauci catholici scriptores aut fatentur aperte eum hac in re a veritatis tramite declinasse, aut saltem corruptum esse textum, qui ex eo affertur. Verum nec habent illi, de quo exultent sibi blandiantur, nec isti, quo S. Patrem debeant adversariis cedere, aut corruptum esse textum causari. Quod ut evincamus, prius iuxta methodum, quam hactenus tenuimus, integrum eius textum promemus, deinde analysisin eiusdem instituemus, ut sinceram eius doctrinam cum evangelica et apostolica omnino consentire ostendamus.

Haec itaque sunt S. Epiphaniae verba Haeres. LIX. « Ita profecto sese res habet, ut post Christi in orbem terrarum adventum eos omnes, qui post priores nuptias mortua uxore alterisse nuptiis illigarint, sanctissima Dei disciplina reiiciat... » In populo, propter eius imbecillitatem tolerari istud potest, » ut qui uxore prima contenti esse non possunt, ea mortua, secundam sibi copulent. Quamquam qui unam dumtaxat habuit, » maiori Ecclesiae iudicio honore dignus est. Sed cui mortua » una non sufficit, cum occasione aliqua stupri adulteriique, » aut alterius flagitii, cum ea divortium fecerit, is si alteram » uxorem duxerit, aut alteri viro mulier nupserit, sacrarum » Litterarum auctoritas ab omni culpa illos absolvit; neque ab » Ecclesia aut aeterna vita reiicit, sed propter imbecillitatem tolerandos existimat. Non ita tamen duas ut altera superstite » uxores simul habeat, sed ut ab una separatus, alteram sibi » legitime, si lubet, adiungat. Quamobrem erga eiusmodi hominem tam divinus sermo, quam Ecclesia Dei misericordiam adhibet; praesertim si caeteris in rebus religiosus ille sit, et ad » divinae legis praescriptum vitae suae rationes accommodet. » Quod nisi ita esset, nunquam viduis Apostolus dixisset : » *Nubant, filios procreent, familiis praesint.* Sed neque de ho-

II. ad can. IX. cap. XX. in *Collect. max. conc. Hispan. card. De Aguirre tom. I. pag. 589 seqq.*

Necesse proinde non est ut cum Gratiano, Petro Lombardo, Bellarmino aliisque recurramus ad huius textus depravationem. Ipsi enim pro genuino S. Ambrosii foetu hos commentarios habuerunt.

» mine illo, qui patris uxorem duxerat, ob idque *Satanae in*
 » *interitum carnis traditus fuerat*, ita loqueretur; *Ut spiritus*
 » *salvus sit in die Domini*. Neque illud usurparet... *Cui aliquid*
 » *donastis, et ego: Quoniam si quid donavi, propter vos donavi*
 » *in facie Christi, ne circumveniamur a Satana, neque enim il-*
 » *lius astutias ignoramus*. Vides ut poenitentiae locum etiam
 » post delicta concedat (123)? » Deinde paulo post subdit:
 « Illud quidem constat: nemini fraudi esse poenitentiam, ne-
 » que quem peccatorum omnium poenitet, reiici aut excludi.
 » Quanto ergo magis idem ei tribuendum est, qui cum altera
 » uxore legitimis sese nuptiis illigavit? Nam ut prima uxor a
 » Deo constituta est, ita imbecillitati hominum posterior indulta.
 » Quod si alteram praeterea sibi copulet, huius hac in parte to-
 » leratur infirmitas. Scriptum est enim: *Mulier alligata est*
 » *nuptiis, quanto tempore vivit vir eius: sin autem mortuus*
 » *fuerit vir, libera est; cui vult nubere*. Quo quidem declarat,
 » post viri obitum ab omni illam peccato liberam esse: adeo ut
 » contradicere nemo possit. Quod hoc addito significavit, *in*
 » *Domino*, quasi minime a Domino sit aliena, quae post viri
 » obitum alteri se viro coniunxerit: ut nec illum vicissim, qui
 » uxore mortua sese ad secundam applicarit. *Tantum in Do-*
 » *mino*, ait Apostolus. Addit tamen: *Beatior autem est, si sic*
 » *manserit*. Illud autem *in Domino*, idem est ac non in stupro,
 » aut adulterio, violationeque matrimoniorum: sed in fiducia,
 » et honestis nuptiis persistere (124). »

Ut pateat adversariis nulla ratione eiusmodi textum favere, satis est animadvertere ad scopum, quem S. Epiphanius sibi proposuit. Agit adversus Catharos seu Novatianos, qui tum poenitentiam denegabant lapsis in graviora peccata post baptismum, tum secundas nuptias post obitum alterius coniugis damnabant. Totus proinde est S. Epiphanius in utroque errore refellendo. Praeterea, cum iam obtineret in aliquibus Occidentis ecclesiis, et propagaretur pedetentim apud Orientales rigidior

(123) Ed. Petav. cap. IV. pag. 496 seq.

(124) Ibid. cap. VI. pag. 498. seq.

disciplina, qua poenitentiam solemnem obeuntibus facultas denegabatur novas nuptias ineundi, quamdiu haec perduraret, aut etiam in perpetuum, si perpetuae poenitentiae fuissent addicti (125); hinc S. Epiphanius ostendit laicis hominibus indiscriminatim omnibus, post prioris coniugis mortem interdictas non esse secundas nuptias, ne iis quidem exceptis maritis, qui ob propriam sive adulterii sive alterius flagitii culpam a sua priori coniuge separati fuissent, aut stadium publicae poenitentiae percurrerent.

His notionibus praemissis, ex allato testimonio comperimus S. Epiphanium docere 1. Solis presbyteris et diaconis interdictas fuisse secundas nuptias post prioris uxoris obitum; 2. has vero, spectata communi fragilitate, hominibus laicis indultas esse; 3. et hoc etiamsi alteruter coniux adulterio aut alio crimine se commaculaverit, ac divortium ab altero fecerit, poenitentiaeque fuerit addictus, post mortem alterius coniugis; 4. ast altero adhuc superstite novas iungere nuptias nefas esse; 5. atque haec evincere auctoritate Apostoli, qui viduis permittit novum coniugium, et incesto Corinthio veniam ac poenitentiam post delicta indulget; 6. confirmat demum hanc doctrinam et praxim ecclesiae orientalis praesertim, aliis argumentis, quibus ostendit, ita fieri ex quadam erga humanam infirmitatem indulgentia, ne in stupra ac adulteria ex Novatianorum duritie quis incideret, adeoque ita explicare illud *in Domino* eiusdem Apostoli.

Ex his patet verba illa, quae prima fronte difficultatem facescere videntur: *Cum occasione aliqua stupri adulteriique, aut*

(125) Cf. Morinum *De poenitentia* lib. V. c. 18. 19. 20. 21. ubi fuse ostendit iam a sec. IV poenitentibus nuptias fuisse prohibitas, praesertim in ecclesia Latina, non tamen in ecclesia Graeca. Caeteris praetermissis conc. Arelatense II. cap. 21. statuit: « Poenitentes, quae defuncto viro, alii nubere praesumpserint, cum eodem ab Ecclesiae liminibus arceantur. Hoc etiam de viro in poenitentia posito placuit observari. » Celebratum porro est hoc concilium an. 550. adeoque ante Epiphanium. Itaque facile potuit Epiphanius, qui in ecclesia Graeca florebat, et in qua eiusmodi disciplina non obtinebat, ad hunc ecclesiae occidentalis rigorem alludere, eumque in adducto loco arcere ab ecclesia Graeca.

ulterius flagitii cum ea divortium fecerit etc. intelligi debere de divortio antea facto cum coniuge, quae dein est defuncta, ut declarant, quae immediate praecedunt : *Si cui mortua una non sufficit* : sic pariter alia verba : *sed ut ab una separatus, alteram sibi legitime, si lubet, adiungat*, intelligenda esse, altero defuncto, cum expresse praemiserit : *Non ita tamen duas ut altera superstite uxores simul habeat*. Hinc sensus exurgit : *Ubi ab una separatus (per mortem) alteram sibi legitime, si lubet, adiungat*. Ita omnia plana sunt, congruit scopus, orationis series, ac testimonia biblica ab ipso allegata (126).

Id agnoverunt vel ipsi doctrinae catholicae adversarii, cuiusmodi sunt Io. Gerhardus celebris Lutheranus, qui cum exposuisset S. Epiphanium de solutione coniugii propter adulterium, adiecit : « Neque tamen huic Epiphanii loco admodum confidimus (127); » et Fridericus Liebetrut, qui Ludovico Gieseler e loco Epiphanii pro praxi ecclesiae Lutheranae dirimendi coniugia argumentum depromenti, calculum suum non adiecit (128).

Quapropter, ut inuimus, necesse non est, ut cum Petavio confugiamus ad corruptionem textus, aut ad eius emendationem, qua contra S. Patris mentem potius statueretur coniugii dissolubilitas, quam ab eo eruditus vir reipsa eum doceri censuit (129). Cuius animadversionis praetextu Io. Batz cum nonnullis

(126) Cf. Amort Op. cit. pag. 87.

(127) Op. et loc. cit. pag. 148. Ubi etiam notandum hunc auctorem, ut ad suam sententiam Epiphanium pertraheret, praemisisse locum prout iacet esse corruptum, eiusque verba non *coniunctim* sed *divisim* accipi debere, « Quod » licitum sit, ut ipse loquitur, secundum matrimonium, si *vel morte, vel propter* » adulterium matrimonium fuerit solutum; alias verba illa : *ἐνεκεν πορνείας* » *χωρισμοῦ γενομένου*, continerent limitationem, quasi tum demum post mortem uxoris licitum sit matrimonium, si ob fornicationem facta fuisset separatio. »

(128) In op. Germ. *Matrimonium iuxta naturam suam, et historic. explicat.* Berolin. 1851. p. 205. apud Roskovány op. cit. 238.

(129) Sic enim scribit vir doctus tom. II. pag. 234. inanimadv. ad hunc loc. Haeres. LIX. « Depravatus sine dubio iste locus est. Nam quae proxime sequuntur, evidenter demonstrant id Epiphanium velle : licere non modo post coniugis mortem; sed eo quoque superstite, si causa legitima quaequam interces-

aliis concludit, Petavium corrigendo Epiphanii locum, eundem pro divortiis classicum effecisse (130). Alii emendatione quidem hunc ipsum Epiphanii textum egere fassi sunt, sed diverso prorsus sensu, nempe ad declinandam difficultatem, quam ipsius S. Patris verba prae se ferre videntur contra sanam Ecclesiae doctrinam (131). Verum his non indigemus, cum ex dictis, S. Epiphanius nullatenus ab evangelica et apostolica doctrina discrepet, eiusque mens satis aperta sit; eo vel magis quod in adversariorum sententia non solum a scopo ipse aberrasset, sed agens adversus Novatianos nova nec necessaria aliarum nuptiarum libertate, vivente adhuc altero coniuge, illos insectatus fuisset, qui ab hac libertate adeo abhorrebant, ut nolent quidem, post mortem alterius coniugis, superstite secundo coniugio permittere.

» serit, alteras inire nuptias. Nam si de secundis dumtaxat post mortem ageret, » quorsum haec adiecit : *ob aliquam stupri, adulterii, vel alterius flagitii causam?* Quocirca non dubito quin ita corrigendum sit : *τελευτησάση ἢ ἐνεκεν* » *τινος* etc. Ut duo sint digamiae genera : primum uxore mortua, secundum post » divortium, altera sibi copulata. » Ast evidens potius contrarium esseprehenditur. Ratio vero quare S. Pater adiecit *ob aliquam stupri, adulterii vel alterius flagitii causam*, a nobis assignata est. Alioquin nimis probaret Epiphanii textus, quam vellent adversarii, nimirum praeter adulterii crimen alias causas fore, ob quas dirimi coniugii vinculum posset.

(130) Batz op. cit.

(131) Marcellinus Malkenbuhr existimat solam parenthesim fuisse interpolatam. Henricus Klee censet interpolationem provenisse ex nota marginali, quae in textum irrepsit. Ibid. p. 285.

Arcudius op. et loc. cit. pag. 615. non admodum a nostra expositione abudit; etenim S. Epiphanii textum ita enarrat, ut sensus sit : qui non sat habuit unam duxisse uxorem, quae iam sit mortua, ob aliquam scortationem, aut adulterium, id est, quod timeat ne fiat adulter, si a novo coniugio abstinuerit, iste poterit cum secunda coniungi, neque divina Scriptura eum in hac re accusat, vel reprehendit.

Nourryus in *Apparatu ad Biblioth. SS. Patr.* Dissert. IV. art. 24. etsi fateatur difficultatem in loco Epiphanii contineri, tamen verisimilius esse censet Epiphanium de nuptiis post coniugis mortem disputare. Tom. I. pag. 67.

§. XV.

De S. Iohanne Chrysostomo.

Accurate expendenti doctrinam, quam constanter S. Io. Chrysostomus tuetur de plena ac perpetua coniugalis vinculi firmitate, atque indissolubilitate omnimoda, illico apparebit, eum merito accensendum inter praecipuos catholicae, quam adstruimus, doctrinae propugnatores et assertores. Quamvis enim adversarii maxime vellent eum facultatem ineundi novas nuptias post dimissionem adulterii causa concedere, nusquam tamen ac nunquam id in eius scriptis reperire potuerunt, nobisque obiicere. Quin potius invenimus S. Doctorem ea principia constituere, ut oppositam doctrinam de dissolubilitate excludant.

Praecipui eius textus hac in re sunt qui sequuntur: 1. ex Homil. XVII. in Matth. ubi scribit: « Perpende autem illum » (Christum) semper ad virum sermonem referre. *Qui dimittit, » inquit, uxorem suam, facit eam moechari; et qui dimissam » ducit, moechatur.* Ille enim etsi alteram non duxerit, hoc ipso » se criminis reum constituit, quod eam adulteram faciat; hic » vero, quod alienam ducat, moechus et ipse fit. Ne mihi enim » dicas, ille eiecit. Nam eiecta adhuc manet eiicientis uxor. » Deinde ne totum coniciens in eiicientem, arrogantem faceret uxorem, ipsam accipere volenti ianuam claudit dicens: » *Qui dimissam duxerit, moechatur, uxorem vel invitam pudicam reddens, et ad alium virum aditum ipsi claudens, nec » permittens simultatis ansam praebere...* Non hoc vero tantum, sed alio quoque modo legem fecit levem. Nam relinquit ei unum repudii modum, dicens; *excepta causa fornicationis.* Siquidem in eadem perstat decori ratione. Si enim iussisset cum pluribus mixtam retinere, rursus in adulterium res convertebatur (132). »

(132) N. 4. pag. 227. 228 ed. Maur.

2. Homil. LXII. in Matth. « Tu vero, inquit, mihi consideres velim interrogationis malignitatem. Non enim dixerunt ei: iussisti uxorem non dimittere; iam enim de hac lege deseruerat... Quomodo ergo illis respondet? *Non legistis, quia qui fecit hominem, masculum et foeminam fecit eos? et dixit: Propterea relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una. Itaque iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet.* Vide sapientiam Magistri: interrogatus enim, *si licet*, non statim dicit, non licet, ne perturbarentur. Sed antequam sententiam diceret, per apparatus illum id liquido statuit, ostendens Patris sui esse praeceptum, nec Moysi adversantem se hoc praecepisse... Sicut ergo carnem secare scelestum est, ita et uxorem dirimere iniquum. Neque hic stetit, sed Deum quoque attulit dicens: *Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet*, ostendens illud et contra naturam et contra legem esse; contra naturam, quia una caro dissecatur; contra legem, quia cum Deus coniunxerit, et iusserit non separare, vos id facere tentatis (133). »

3. Sumitur testimonium ex Serm. de libello repudii: « Igitur quatenus est lex illa, quam nobis Paulus posuit? *Mulier, » inquit, alligata est legi: oportet igitur ut minime separetur » vivente viro, neque alium superinducat maritum, neque secundas nuptias adeat. Et vide quanta cum diligentia verborum usus sit proprietate. Non enim dixit, cohabitare viro, quoad vixerit; sed, *mulier alligata est legi, quanto tempore vixerit vir illius:* atque adeo etiamsi libellum repudii det, etiamsi domum relinquat, etiamsi ad alium abeat, legi adstricta adulteraque est... Nam quemadmodum servi fugitivi, etiamsi domum herilem relinquant, catenam secum trahunt: ita et mulieres etiamsi viros relinquant, legem habent pro catena, se persequentem et adulterii accusantem, accusantem etiam eum, qui duxerit, ac dicentem: adhuc superest*

(133) N. 1. 2. pag. 620 seq.

» maritus , et facinus hoc adulterium est. *Mulier enim adstricta est legi , quoad vixerit maritus illius. Et omnis qui dimissam duxerit , moechatur.* Quando igitur licebit illi secundas nuptias contrahere ? Quando ? Tunc ubi a catena liberata fuerit , quando vir morietur... Quae autem serva est , ac subdita legi , etiamsi millies libellum repudii accipiat , adulterii tenebitur lege... Ne mihi leges ab exteris conditas legas , praecipientes dari libellum repudii et divelli. Neque enim iuxta illas iudicaturus est te Deus in die illa , sed secundum eas , quas ipse statuit. » Ad legem deinde Moisis accedens de libello repudii , subdit : « Quapropter et Christus Iudaeis rogantibus et dicentibus : *Quomodo igitur Moyses permisit dare libellum repudii ?* Ostendens quod non contrariam suae legem ferens ita scripserit , dixit : *Moyses iuxta duritiam cordis vestri loquutus est , ab initio autem non erat sic ; sed qui fecit ab initio , masculum et foeminam fecit illos.* Si hoc bonum fuisset , inquit , non unum virum et unam mulierem fecisset , sed uno Adam condito duas fecisset mulieres , si quidem voluisset unam quidem eiici , alteram vero induci. Nunc vero ipso formationis modo legem induxit , quam ego nunc scribo. Et quaenam est illa ? Haec utique. » Eam sibi quisque uxorem servet semper , quam initio sortitus est. Haec lex antiquior , quam illa de libello repudii , et tanto quanto Adam ipso Mose... Nam et qui dimiserit absque causa stupri , et qui eiectam vivente viro duxerit , cum eiecta illa punientur. Propter quod oro , obsecro et supplico , ne viri mulieres eiiciant , neque mulieres viros relinquant , sed audiant Paulum dicentem : « *Mulier adstricta est legi , quanto tempore vixerit vir eius. Si autem dormierit vir , liberata erit cui volet nubere , tantum in Domino.* Qualem enim habebunt veniam , qui Paulo etiam secundas permittente nuptias post mortem coniugis , et tantam concedente copiam , ante mortem audent talia facere (134) ? » Caetera his similia mitto (135).

(134) Opp. cit. ed. tom. III. n. 1. et 2. pag. 205-206.

(135) Ut in lib. *De virginit.* In 1. Cor. VII. et alibi passim.

Interim ex his colligo S. Io. Chrysostomum 4, identidem affirmare licitum esse in casu adulterii dimittere uxorem , ita tamen , ut nunquam asserat , post eiusmodi dimissionem posse quempiam , altero adhuc vivente , iterum nubere (136). 2. Quinimo absolute statuere mulierem a viro dimissam semper uxorem permanere illius a quo dimissa est ; 3. Virum illum fore adulterum , qui mulierem ab alio dimissam ac in vivis adhuc agentem duxerit ; 4. illum insuper , qui uxorem alia quam adulterii de causa dimiserit , reum se adulterii constituere , quod mulier ab alio ducta patraret ; 5. tunc solum maritum participem adulterii uxoris suae non esse , cum haec flagitiosa vita sua causam dederit dimissioni , ac ultro se alieno viro tradiderit : 6. affirmare mulierem , licet ob adulterium dimissam , nefas esse novum matrimonium contrahere , quoad vivat vir eius , et Dominum ideo hanc legem posuisse , ut sic obviaret mulierum lasciviae , quia etsi ob eiusmodi crimen dimissae fuerint , tamen nequeant alii viro nubere , quo fit , ut ipsae adhuc teneantur maritum , a quo dimissae sunt , amare , cum *eiectae licet , maneant eiicientium uxores.*

(136) Ne iis quidem exceptis locis , quos affert Launoïus pro causa sua *De regia* etc. pag. 871. ex Hom. XXVI. in Genes. « Audi ipsum Christum dicentem discipulis : *Dico enim vobis , omnis qui dimiserit uxorem suam , excepta causa stupri , facit eam adulterari.* Quam excellens benignitas ! » Etiamsi infidelis fuerit vel pagana , retine : si autem in te peccaverit , et foederum obliviscatur , et magis aliorum praetulerit communionem , licet tibi eiicere et expellere. » Deinde in cap. III. Isaiae « Ei vero , qui habeat fornicariam uxorem permisit a se repellere ; ei vero qui gentilem coniugem haberet , non item concessit , etiamsi peccatum perfidiae gentilis in ipsum redundet , illud vero resiliat in hominem. » Denique ex Homil. XVII. in Matth. « Siquidem reliquit viro unum expulsionis modum , dicendo , excepta causa fornicationis , alioquin in eandem rursus turpitudinem remearet. » Quibus prolatis veluti ovals concludit : « Haec tria Doctoris tanti loca funiculum triplicem efficiunt , qui ne a magistris nodum in scirpo quaerentibus facile obrumpetur. » At tantum abest ut eiusmodi triplicem funiculum tria haec loca efficiant , ut ne attingant quidem quod sibi doctor hic Sorbonicus probandum proposuit ! Nos tertii loci integrum textum attulimus , ex quo perspicue patet , S. Io. Chrysostomum indissolubilitatem vinculi coniugalis adstruere. Idem dic de aliis locis in contextu perpensis.